

CARİ AÇIKLARLA MÜCADELEDE TURİZM SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE ANALİZİ

THE ROLE OF TOURISM SECTOR IN FIGHTING AGAINST CURRENT DEFICIT AND AN ANALYSIS OF TURKISH TOURISM

Nurdan KUŞAT¹

Öz

Türkiye, kronik ödemeler bilançosu açıklarına sahip ve cari işlemler dengesi problemleri de bu açıkların bir numaralı destekleyicisi olmuş bir gelişmekte olan ülke prototipidir. Otonom işlemlerin ödemeler bilançosu dengesi açısından önemli olduğu ve cari işlemler bilançosu kalemlerinin genelde otonom işlemlerden oluştuğu düşünüldüğünde, yıllar itibariyle açık veren dış ticaret dengesine kıyasla, fazla veren hizmetler dengesi özenle incelenmesi gereken bir alan olmaktadır.

Çalışma sonuçları hizmetler dengesinin; dış ticaret, cari işlemler ve ödemeler bilançosu dengesizliklerini giderme kabiliyetini teyit etmektedir. Ayrıca hizmet sektörünün en can alıcı alt sektörü olarak “Seyahat/Turizm”in potansiyel performansı da çalışma sonucunda açık bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin cari açıklarla mücadelede daha yaygın ve bilinçli bir şekilde Turizm Sektörü’nü kullanması gerekliliği, ülkenin ekonomik sürdürülebilirliği için önemli bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Turizm Sektörü, Cari Açıklar, Ekonomik Sürdürülebilirlik, Ekonomik Kalkınma, Türkiye.*

Abstract

Turkey is a prototype developing country which has a chronic balance of payments deficit and this deficit is worsened by current account balance problems. When we take into account the fact that autonomous transactions are important to financial statement balance and that current account balance items are usually composed of autonomous transactions, a surplus of balance of invisibles, rather than the deficit of foreign trade balance, must be studied.

The results confirm that balance of services is able to close the deficits of foreign trade, of current accounts and of balance of payments. Besides, the study reveals that the potential performance of travel and tourism, which are the most important sub sectors of service sector, is of utmost significance.

¹ Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, nurdankusat@sdu.edu.tr

² Rakamsal verilere <http://www.tcmb.gov.tr> adresinden “Ödemeler Dengesi ile İlgili İstatistikler” bölümünden

Within this context, it is essential that Turkey make use of the potential of tourism sector more extensively and efficiently in fighting against current account deficit, which is of great importance to the economical sustainability.

Keywords: *Tourism Sector, Current Account Deficit, Economical Sustainability, Economical Development, Turkey.*

1. GİRİŞ

Türkiye’de dış ticaretteki ivmelenmenin 1980 sonrası dönemde benimsenen “liberal ekonomi” anlayışı ile şekillendiği ve güçlendiği aşikardır. Dış ticaret çerçevesinde bir tür kırılma noktası olarak tanımlanan bu dönemin öncesinde ve sonrasında uygulanan dış ticaret politikalarının farklılığı dikkat çeker. İthal ikameci politikaların terk edilip, ticari liberalizasyonun benimsendiği yepyeni bir oluşuma geçilmiştir. Politika anlamındaki bu farklılığa rağmen 80 öncesinde ve 80 sonrasında değişmeden kalan tek gerçek ödemeler bilançosu dengesizlikleri ve cari işlemler bilançosu açıkları olmuştur.

Ödemeler bilançosu dengesizlikleri ve cari işlemler bilançosu açıkları Türkiye’nin kronik makro ekonomik problemlerinden bir tanesidir (İşsizlik gibi, enflasyon gibi, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi...). Dışa açık politikaların benimsenerek uygulandığı 80 sonrası süreçte gerek ihracat, gerekse ithalatta yaşanan artış ve bu artışta ithalatın daha ağır basması ihracatın ithalatı karşılama oranının sürekli 1’in altında kalmasına sebep olmuştur. İhracatın ithalata bağımlılığının yüksekliği de bu sorunu kronikleştirmiştir.

Bu çalışma bir anlamda kemikleşen Türkiye cari işlem açıklarının finansmanında hizmet sektörünün en önemli yapı taşlarından olan turizm sektörünün kullanılabilirliğini ölçmek için gerçekleştirilmiştir. Analizde TC Merkez Bankası Ödemeler Bilançosu verilerinden yararlanılmış, bu verilerden yola çıkılarak grafiklerle sonuçlar değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular ise hizmet sektörünün hem toplam performansını, hem de turizm sektörünün tekil performansını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

2. ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Ödemeler bilançosu, işletmelerin düzenlediği bilançolardan ziyade, kar/zarar tablolarına benzer. Bu bilançolar her daim dengede olan yapılarıyla ülkeler arasında özellikle dış ticaret alanında detaylı karşılaştırmalar yapılmasına imkan tanımazlar. Hatta bir ülkedeki dış ticaretin hangi kalemlerden oluştuğunu, bileşenlerinin neler olduğunu, ya da dış ticaretin ülke bazlı dağılımını da göstermezler. Ama Seyidoğlu’nun (2013:351) ifade ettiği gibi ödemeler bilançosu, ülke ithalatının dış dünya gelirleriyle karşılanıp karşılanmadığı, karşılanamadıysa bu açığı kapatmak için hangi yöntemlerden destek alındığı ve ülkede benimsenen kalkınma modeli çerçevesinde dış ticarete ortaya çıkan yapısal değişimin nasıl şekillendiğini gösteren önemli bilgiler sunar.

Cari işlemler dengesi ödemeler bilançosu içerisinde yer alan dört hesap grubundan belki de en önemlisidir. Cari İşlemler Dengesi ya da Hesabı yurt içi yerleşiklerin yurt dışı yerleşiklere karşı toplam yükümlülüklerini veya yurt dışı yerleşik bir ülkede yer alan varlıkların değişimini gösteren bir tablodur (Obstfeld ve Rogoff, 1997). Bu hesap grubunun içerisinde yer alan birimlerin otonom olarak oluşması

yani müdahalesiz bir şekilde kendiliğinden ortaya çıkması bu hesap grubunun önemlilik düzeyini artırıcı etki yaratmaktadır. Aslında bu önemlilikte cari işlemler dengesinin ülkenin dış açık ve dış fazlalarını ortaya koyması da önem arz etmektedir.

Cari işlemler dengesinin ülke ekonomisinin sürdürülebilirliği konusunda da önemli bilgiler sunduğunu söyleyen bilim adamları da vardır. Edison (2003) ve Zanghieri (2004) cari işlemler dengesinin ülkenin gelecekte karşılaşılabileceği krizler konusunda uyarıcı bir rol oynadığını belirtirken, Corsetti ve arkadaşları (1999) cari işlemler açığının büyüklüğünün, o ülkenin sonraki yıllarda karşılaşılabileceği döviz kuru krizleri için önemli bir gösterge olduğunu belirtmektedirler.

Günümüzde ticari liberalizasyon'un ülkelerin büyüme hızını artırdığı gözlenmektedir. Ama büyümenin olumlu etkilerine rağmen, dış ticaret dengesi üzerinde ortaya çıkan olumsuz etkiler, bazı çalışmaların sonuçlarında kendisini göstermektedir. Pacheco-López ve Thirlwall'ın (2007:469) 19 adet gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmaları; ticaretin serbestleştirilmesi sonrasında ülkelerin çoğunun büyüme performansının arttığını ama bu performans artışının ticaret dengesinin bozulması pahasına olduğunu göstermektedir.

Cari açıklarla ilgili olarak önem arz eden bir konuda bu açıkların ülkeler için ne zamana kadar sürdürülebilir ya da katlanılabilir bir yapı oluşturacağıdır. Cari açıkların ülke ekonomisi için bir tehlike oluşturacağı düzeyin belirlenmesinde en yaygın kullanılan araç cari açık/milli gelir oranı olmaktadır. Freund'a göre (2005: 3) bu oran %5'lere yükseldiyse üç-dört yıl içerisinde ülkenin gelir artışında bir yavaşlama ve reel döviz kurunda önemli bir aşınma ortaya çıkması muhtemeldir. Edwards (2006) ise, bu oranın %6'nın üzerine çıkması durumunda cari açığın sürdürülebilme kabiliyetinin aşınacağına değinmektedir.

Kara ve Sarıkaya'nın (2013:1) Türkiye ekonomisine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmanın sonuçları, 2000'lerin başından itibaren cari işlemler dengesinde yapısal bir bozulmanın başladığını ve cari işlemler açığının milli gelire oranının %5 civarında istikrarlı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu sonuç Türkiye ekonomisinin günümüz ve yakın gelecekte hem büyüme hem reel döviz kuru aşınmalarıyla yüzleşeceği yönünde sinyallere yer vermektedir.

3. TÜRKİYE ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN GÖRÜNÜMÜ

Bir ülkenin ödemeler bilançosu, o ülke ekonomisinin dış dünyayla ilişkilerinin çok yanlı bir tanımlamasını ortaya koyar. Bu bilanço içerisinde özellikle cari işlemler dengesi, ağırlıklı olarak otonom özellikleri nedeniyle ülke ekonomisindeki yapısal gelişmeleri anlamaya yardımcı olur.

Tablo 1, Türkiye'nin 2001 krizi sonrası ödemeler bilançosu dengesini ve bu denge içerisinde yer alan 4 farklı hesap grubundaki gelişmeleri gözlemek için düzenlenmiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin Ödemeler Bilançosu (2001-2016 Dönemi) (Milyon \$)

BİLANÇO KALEMLERİ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
I. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	3 760	-626	-7 554	-14 198	-21 449	-31 837	-37 779	-40 192
A. Dış Ticaret Dengesi	-3 282	-6 404	-13 411	-22 438	-32 936	-40 894	-46 831	-52 917
B. Hizmetler Dengesi	9 055	7 899	10 394	12 732	15 872	13 819	13 935	18 779
C. Gelir Dengesi	-5 000	-4 554	-5 557	-5 609	-5 839	-6 655	-7 108	-8368
D. Cari Transferler	2 987	243	1 020	1 117	1 454	1 893	2 225	2314
II. SERMAYE VE FİNANS HES.	-14 557	1 172	7 162	17 702	42 685	42 689	49 279	34 700
A. Sermaye Hesabı	0	0	0	0	0	0	-8	-61
B. Finans Hesabı	-14 557	1 172	7 162	17 702	42 685	42 689	49 287	34 761
III. NET HATA VE NOKSAN	-2 127	-2 758	4 489	838	1 964	-227	515	2 733
GENEL DENGE	-12 924	-2 212	4 097	4 342	23 200	10 625	12 015	-2 759
IV. REZERV VARLIKLAR	12 924	2 212	-4 097	-4 342	-23 200	-10 625	-12 015	2 759
BİLANÇO KALEMLERİ	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
I. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-12 010	-45 312	-75 008	-48 535	-64 658	-43 597	-32 118	-32 605
A. Dış Ticaret Dengesi	-24 762	-56 325	-89 160	-65 367	-79 907	-63 597	-48 114	-40 746
B. Hizmetler Dengesi	18 538	16 594	20 120	22 427	22 844	26 768	24 208	15 396
C. Gelir Dengesi	-8 310	-7 212	-7 855	-7 163	-8 986	-8 723	-9 642	-9 009
D. Cari Transferler	2 524	1 631	1 887	1 568	1 391	1 955	1 430	1 754
II. SERMAYE VE FİNANS HES.	9 836	60 048	67 014	71 010	72 625	41 089	10 089	22 308
A. Sermaye Hesabı	-43	-51	-25	-58	-96	-70	-21	-23
B. Finans Hesabı	9 879	60 099	67 039	71 068	72 721	41 159	10 110	22 331
III. NET HATA VE NOKSAN	2 966	232	9 008	346	2 796	2 040	10 198	11 069
GENEL DENGE	792	14 968	1 014	22 821	10 763	-468	-11 831	772
IV. REZERV VARLIKLAR	-792	-14 968	-1 014	-22 821	-10 763	468	11 831	-772

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>, erişim 14.02.2017. * Geçici verilerdir.

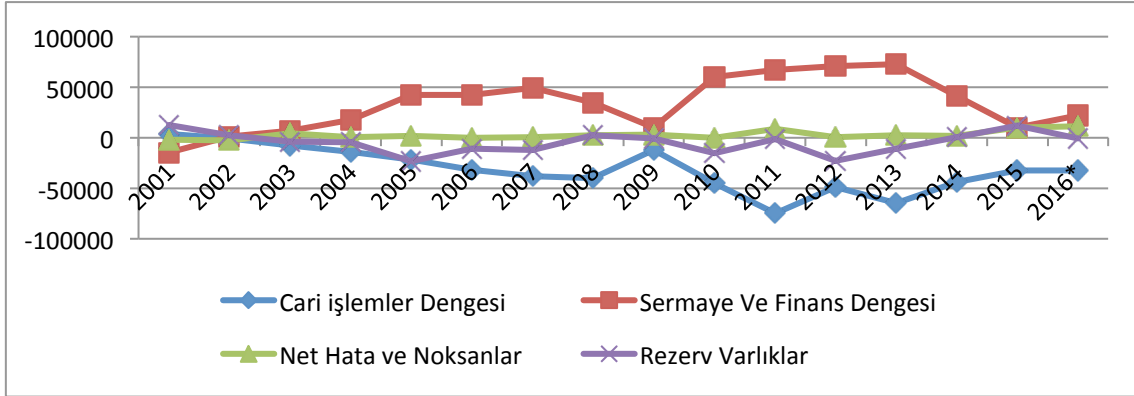
2001-2016 yılları arasında Türkiye'nin ödemeler bilançosu otonom hesaplarının gelişimini; cari işlemler bilançosu ve sermaye bilançosundan takip etmek gerekir. Cari işlemler dengesi 2001 yılı hariç, incelenen her yıl için negatif bir yapı ortaya koyarken; sermaye ve finans dengesinde de 2001 yılı hariç sürekli pozitif yapı dikkat çekmektedir. 2001 yılını incelenen diğer yıllardan ayırtıran sürecin ise, muhtemelen 2000 Aralık – 2001 Şubat krizleri kaynaklı olduğu söylenebilir. Özellikle finans sektörünü etkileyen krizle ülkenin ithalatında yaşanan %28'lik düşüş (2000'de 52 882 milyon \$-2001'de 38 092 milyon \$), ihracattaki %12,6'lık artışla birleşince (2000'de 30 923 milyon \$-2001'de 34 810 milyon \$) ülkenin dış ticaret açıkları bir miktar azalmıştır². 2001 yılında Sermaye ve finans hesabında ortaya çıkan finans bazlı daralma ise, yine krizle bağlantılı olarak ülkeden çıkış yapan dolaylı yabancı sermayenin ya da ülkeden kaçan sıcak paranın sonucudur.

Ödemeler bilançosunda rezerv varlıklar düzenleyici hesap statüsünde yer almakta ve bilançoda dengenin sağlanması için kullanılmaktadır. Rezerv varlıkların değerinin + çıkması ülkenin rezerv varlıklarının azaldığının göstergesidir. Tam tersine rezervlerin eksi işaret taşınması da rezervlerde artma olduğu anlamına gelmektedir. İncelenen yıllar itibarıyla rezerv varlıklara bu açıklama çerçevesinde yaklaşırsak; bazı yıllar (-), bazı yıllar (+) değerine sahip bu kalemin bilanço düzenlemek adına bir aşağı bir yukarı yönlü kullanıldığı, diğer anlamda ödemeler bilançosunun istikrarsızlık probleminin her yıl varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

2001-2016 yılları arasında Türkiye'nin ödemeler dengesinde meydana gelen yıllık değişimleri, bir diğer ifadeyle çok fazla istikrarlı olmayan yapıyı Şekil 1'in yardımıyla takip edebiliriz.

² Rakamsal verilere <http://www.tcmb.gov.tr> adresinden "Ödemeler Dengesi ile İlgili İstatistikler" bölümünden ulaşılabilir.

Şekil 1. Ana Hesap Gruplarına Göre Ödemeler Bilançosu (2001-2016) *

* Tablo 1'deki veriler kullanılarak tarafımdan çizilmiştir.

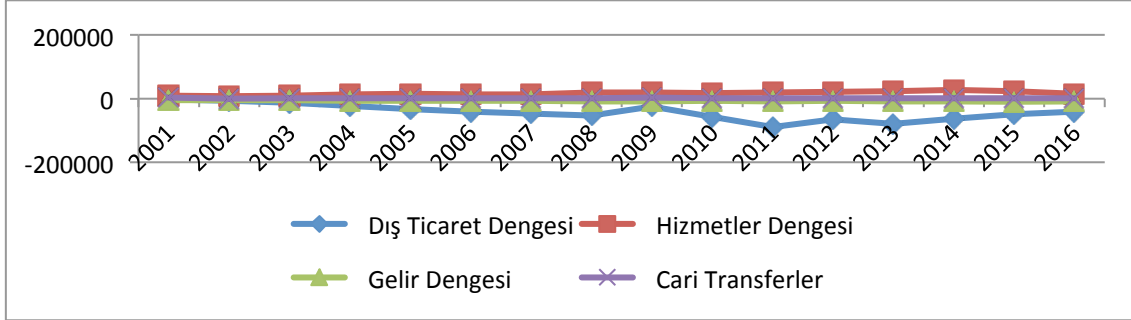
Cari işlemler dengesi ile sermaye ve finans hesaplarında meydana gelen gelişmeler dikkat çekmektedir. Cari işlemler dengesi incelenen dönem boyunca sürekli açık verirken, sermaye ve finans hesapları da sürekli fazla vermiştir. Ayrıca bu iki hesap grubu 2009 yılı itibariyle değer olarak birbirine yaklaşmışlar ve bu yaklaştıkları noktada da cari işlemler dengesi 16 yılın en iyi sonucunu ortaya koyarken, sermaye ve finans dengesi de neredeyse dönemin en kötü değeriyle yüzleşmiştir. 2009 yılında ödemeler bilançosunda yaşanan bu gelişmenin sebebi ise 2008 yılı son çeyreğinde ABD'de patlak vererek tüm dünyayı (başta Avrupa'yı) ve Türkiye'yi etkisi altına alan küresel kriz olarak gösterilebilir. Fakat burda 2015 yılı itibariyle cari işlemler ve sermaye ve finans dengelerinin yakınlaşmaları da ayrıca dikkat edilmesi ve değerlendirilmesi gereken bir yapı oluşturmaktadır. Bu durum Türkiye ekonomisi açısından yaklaşmakta olan bir ekonomik krizin sinyalleri olarak düşünülürse, alınması gereken tedbirler üzerinde yoğunlaşılması bir gereklilik olmak zorundadır.

3.1. Cari İşlemler Dengesi

Türkiye'nin "Cari İşlemler Dengesi" ilk anda akla dış ticaret açıklarını getirmektedir. Halbuki dış ticaret açık ya da fazlaları cari işlemler dengesinin sadece bir hesabının sonuçlarını açıklar. Bu hesap grubu "Mal Ticareti" ismiyle ifade edilir ve ülkenin dış dünyayla gerçekleştirdiği ticareti anlatır. Ülkeler arasındaki hizmet ticaretini gösteren "Uluslararası Hizmetler", üretim faktörlerine ait parasal gelişmeleri gösteren "Uluslararası Faktör Gelir ve Giderleri" ve ülkeler arasında gerçekleştirilen bağış ve hibe şeklindeki işlemlerin kaydedildiği "Tek Yanlı Transferler" hesap grupları da cari işlemler dengesi içerisinde yer alan diğer hesap gruplarıdır.

Türkiye'nin 2001-2016 yılları arasında cari işlemler dengesinde meydana gelen gelişmeler, Şekil 2'de yer alan grafik yardımıyla takip edilebilir.

Şekil 2. Cari İşlemler Dengesinin Hesap Gruplarına Göre Görünümü (2001-2016) *

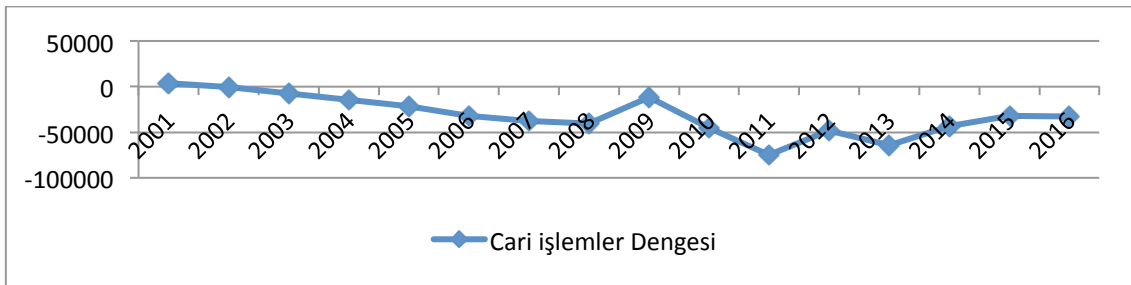

* Tablo 1'deki veriler kullanılarak tarafımdan çizilmiştir.

Türkiye'de Cari İşlemler Dengesinin, incelenen yıllar itibariyle sürekli açık verdiği gözlenmektedir. Bu açıklardaki en önemli payın Dış Ticaret Dengesi'ne ait olduğu gözlenmektedir. Cari işlemlerin bir diğer hesap grubunu oluşturan Hizmetler Dengesi ise, pozitif değeri ve Cari İşlemler Dengesi'ne sağladığı olumlu katkılar ile dikkat çekmektedir. Gelir Dengesi Cari İşlemler Dengesi'ne düşük ölçüde negatif ilaveleri ile; Cari Transferler de düşük ölçekli pozitif katkılar ile etkiye bulunmaktadır.

Adı geçen bu dört farklı hesap grubunun etkisi altında oluşan Cari işlemler Dengesi'ndeki gelişmeleri Şekil 3'ün yardımıyla daha net gözlemlemek mümkündür.

Şekil 3. Cari İşlemler Dengesinin Seyri (2001-2016)*

* Tablo 1'deki veriler kullanılarak tarafımdan çizilmiştir.

Cari İşlemler Dengesi incelenen yıllar itibariyle sürekli bir açığı işaret etmektedir. Bu genel görünümün dışında 2009 yılında ve 2015 sonrasında bu açıklarda yaşanan azalma eğilimi dikkat çekmekte ve bu azalmanın ülke ekonomisinde yaşanan küçülmeye (2008 ABD kökenli uluslararası finans krizi ve yaklaşmakta olan Türkiye krizi) ilişkili olduğu düşünülebilir.

3.2. Hizmetler Dengesi

Türkiye'de cari işlemler dengesindeki açıkların en önemli sebebi dış ticaret dengesindeki yetersizlikler olmakta ve bu problemi ortadan kaldırmada en önemli rolü üstlenen hesap grubu ise

“hizmetler” olarak kendisini göstermektedir. Hizmetler Dengesi'nin hem Cari İşlemler Dengesi problemleri, hem de Dış Ticaret Dengesi problemleri üzerindeki pozitif yönlü etkisini, Hizmetler Dengesi'nin her iki denge için de hesaplanan karşılama oranları yardımıyla biraz daha derinlemesine gözlemlemek mümkündür. Tablo 2 Hizmetler Dengesi'ne ait adı geçen karşılama oranlarını göstermek amacıyla düzenlenmiştir.

Tablo 2. Hizmetler Dengesi'nin Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Dengesini Karşılama Oranları (%) (2001-2016)

Yıllar	Hizmetler Dengesinin Cari İşlemler Dengesindeki Dengesizlikleri Karşılama Oranı [Hizmetler Dengesi/Cari İşlemler Dengesi (%)]*	Hizmetler Dengesinin Dış Ticaret Dengesindeki Dengesizlikleri Karşılama Oranı [Hizmetler Dengesi/Dış Ticaret Dengesi ((%)]*
2001	240,8	375,9
2002	1361,8	223,3
2003	237,6	177,5
2004	189,7	156,7
2005	174,0	148,2
2006	143,4	133,8
2007	136,9	129,8
2008	146,7	135,5
2009	254,4	174,9
2010	136,6	129,5
2011	102,7	122,6
2012	146,2	134,3
2013	135,3	128,6
2014	156,1	140,2
2015	175,4	150,3
2016	147,2	137,8

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>, erişim 14.02.2017.

* Tablo 2'deki veriler kullanılarak tarafımdan çizilmiştir.

Tablo 2, Türkiye'de incelen yıllar itibariyle Hizmetler Dengesi'ndeki ortaya çıkan gelişmelerin; hem cari işlemler dengesi, hem de dış ticaret dengesi üzerinde önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Gerçekten de Hizmetler Dengesi'nin her iki dengedeki problemleri emebilme oranı %100'ün üzerindedir. Karşılama oranı olarak da isimlendirebileceğimiz bu oranın en yüksek olduğu yıllar, hesaplanan her iki karşılama oranı için de aynı yıllara denk gelmekte olup, bu yıllar 2001, 2002 ve 2009 yıllarını göstermektedir. (Hizmetler Dengesinin Cari İşlemler Dengesindeki problemleri karşılama oranı 2001'de %240,8; 2002'de %1361,8 ve 2009'da %254,4 olurken; Dış Ticaret Dengesindeki problemleri karşılama oranı 2001'de %375,9; 2002'de %223,3 ve 2009'da %174,9'dur). 2000 ve 2001 Türkiye ve 2008 ABD krizi sonrasında takip eden yıllarda, karşılama oranlarındaki bu yükselmeler, hizmetler sektörünün iç ve dış krizlere karşı güçlü bir koruyuculuk özelliği olduğunu ortaya koymasından dolayı özel bir önem arz eder.

Hizmetler Dengesi; (i) Bilgiye Dayalı ve (ii) Geleneksel Hizmet Sektörleri olarak iki bölümde ve bu iki bölümün altında yer alan on altı bölümde incelenir. İkinci (2006:67) Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünü bilgiye dayalı hizmetler kapsamında (i) Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri ve (ii) Bilgi İşlem ve Ofis Arkası Hizmetlerde, geleneksel hizmetler kapsamında (i) Ulaştırma Hizmetleri ve (ii) Turizm Hizmetlerinde elde ettiğini belirtir.

Aslında İkinci'nin yapmış olduğu bu değerlendirmenin bir benzerini Tablo 3'de yer alan Türkiye'nin Hizmetler Bilançosu Kalemlerini inceleyerek de elde etmekteyiz.

Tablo 3. Hizmetler Bilançosu Ayrıntılı Tablosu (2001-2016) (Milyon \$)

HİZMETLER BİL. KALEMLERİ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Hizmetler Dengesi	9 055	7 899	10 394	12 732	15 872	13 819	13 935	18 779
İşlem Gören Mallar	-	-	-	-	-	-	-	-
Tamir ve Bakım Hizmetleri	-	-	-	-	-	-	-	-
Taşımacılık	833	861	-523	-1 143	-70	294	-431	236
Seyahat/Turizm	6 352	6 599	11 051	13 597	16 087	14 468	15 781	19 541
İnşaat Hizmetleri	654	832	682	724	874	879	759	974
Sigorta Hizmetleri	-	-	-	-	-	-604	-885	-703
Finansal Hizmetler	-391	-400	-83	-89	-41	-247	-228	-133
Diğer Ticari Hizmetler	1 614	-54	-104	-169	-344	-598	-839	-1 146
Resmi Hizmetler	-315	-566	-708	-721	-874	-920	-733	-778
Diğer Hizmetler	308	627	79	533	240	547	511	778
HİZMETLER BİL. KALEMLERİ	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hizmetler Dengesi	18 538	16 594	20 120	22 427	22 844	25 553	24 208	15 396
İşlem Gören Mallar	-	-	63	60	97	72	67	-3
Tamir ve Bakım Hizmetleri	-	-	-86	-136	-197	-254	-315	-316
Taşımacılık	1 838	1 340	2 401	3 698	3 309	4 275	6 152	5 008
Seyahat/Turizm	18 405	17 391	20 171	21 251	23 180	24 480	21 248	13 960
İnşaat Hizmetleri	1 090	859	838	1 029	675	1 084	375	488
Sigorta Hizmetleri	-554	-541	-472	-428	-718	-497	-423	-364
Finansal Hizmetler	-355	-234	-690	-642	-555	-1 079	-1 121	-934
Diğer Ticari Hizmetler	-1 369	-1 428	-1 529	-1 724	-2 158	-2 011	-1 513	-1 706
Resmi Hizmetler	-846	-869	-1 059	-965	-888	-1 498	-1 076	-1 172
Diğer Hizmetler	329	76	483	284	99	781	814	435

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>, erişim 14.02.2017.

Tablo 3; 2001-2016 döneminde Türkiye'nin Hizmetler Dengesinin sürekli fazla verdiğini göstermektedir. Bu fazlalığın oluşmasında Seyahat/Turizm sektörünün diğer hizmet sektörlerinin önüne geçerek büyük katkı sağladığı gözlenmektedir. 2016 yılı itibariyle adı geçen sektörden başka Hizmetler Sektörüne pozitif katkı sağlayan alt sektörler Taşımacılık, İnşaat ve Diğer Hizmetler alt sektörleri olmuştur. Diğer taraftan geriye kalan altı hizmet alt sektörünün (İşlem Gören Mallar, Tamir ve Bakım Hizmetleri, Sigorta Hizmetleri, Finansal Hizmetler, Diğer Ticari Hizmetler ve Resmi Hizmetler) hizmetler dengesi içerisindeki payının ise 2016 yılı ve incelenen diğer yıllarda negatif olduğu dikkat çekmektedir.

4. HİZMETLER DENGESİ VE SEYAHAT/TURİZM SEKTÖRÜ

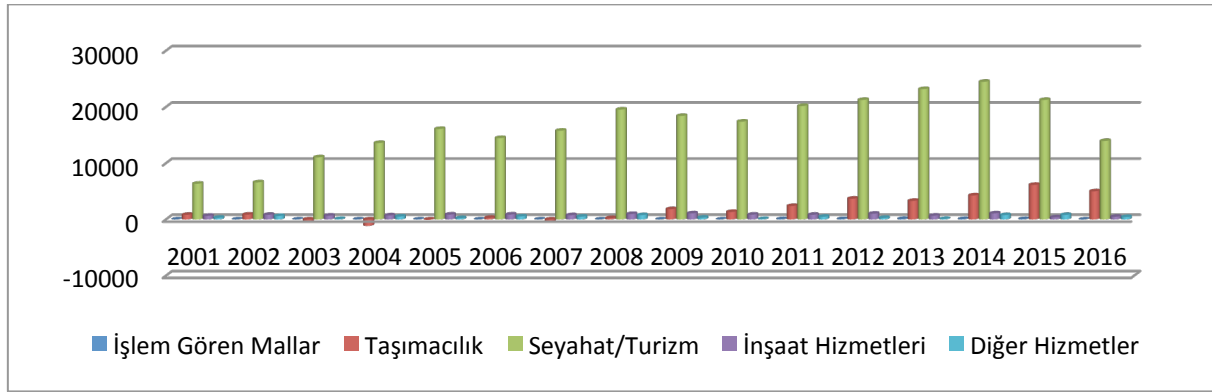
Turizm sektörünün ülke ekonomilerine sosyal katkılarının yanı sıra ekonomik katkılarının da olduğu bir gerçekliktir. Özellikle de gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ödemeler dengesine, milli gelirine ve istihdamına olan katkıları oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca turizm sektörü ülke bazlı bölgesel kalkınmışlık farklılıklarının giderilmesinde de çok önemli katkılar sağlamakta ve bu sayede uluslararası ekonomik dengesizliklerin azaltılmasında da önemli bir rol üstlenmektedir. Çakır'ın (1999:64) ifadesiyle ise turizm sektörü, az gelişmiş ve gelişmiş ekonomiler arasında bir tür ticari köprü kurulmasına da yardımcı olmaktadır.

Dilber (2007:210) Turizm sektörünün Türkiye'ye mal ihracatından sonra en büyük döviz girdisi sağlayan sektör olduğunu, ayrıca ulaştırma ve inşaat sektörleri ağırlıklı olmak üzere 38 farklı sektöre doğrudan ve pozitif şekilde etkide bulunduğunu belirtmektedir. Aslında turizm sektörünün Hizmetler

Dengesi içerisinde olup, bu dengeyi fazlalık boyutuna taşıyan sektörlerin de liderliğini yaptığını söylemek de abartılı olmayacaktır. Fakat tüm bu açıklamalara rağmen Ongan (2008), turizm gelirlerinin cari işlemler içindeki payının artan görünümüne karşılık, cari açıkların sadece turizm gelirleriyle sürdürülebilir kılınamayacağını da oldukça açık bir şekilde ifade etmektedir.

Tablo 3, Türkiye'nin Hizmetler Dengesi'ndeki gelişmelerini ayrıntılı bir şekilde göstermektedir. Bu verilerden yola çıkarak Turizm Sektörü'nün Hizmetler Dengesi'ne katkısını tüm hizmet alt sektörleriyle karşılaştırmalı olarak ortaya koymak, incelenen sektörün katkısını daha iyi gözlemlememize yardımcı olacaktır. Fakat çizilen grafiğin daha iyi gözlemlenebilmesi için yıllar itibariyle Hizmetler Dengesi'ne pozitif katkı sağlamış olan alt sektörler dikkate alınarak Şekil 4 çizilmiştir.

Şekil 4. Hizmetler Dengesindeki Pozitif Katkılı Alt Sektörlerin Seyri (2001-2016)

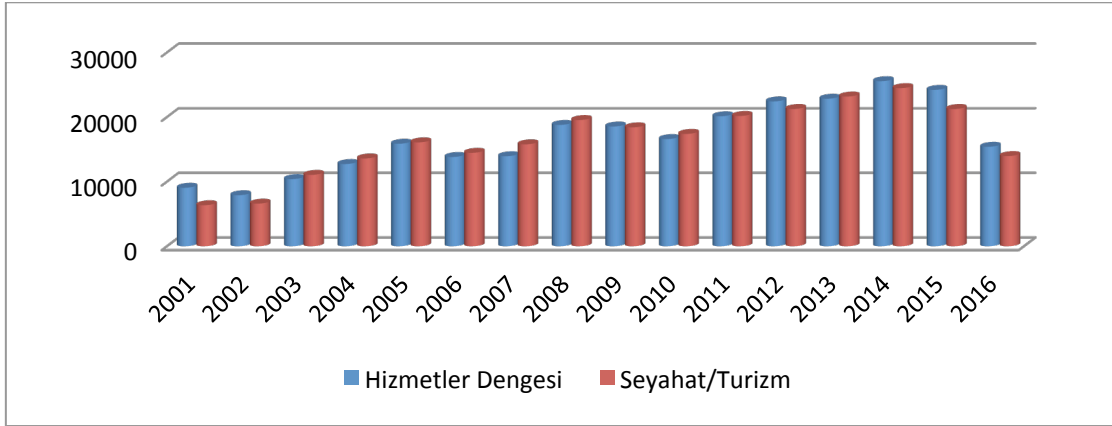

Şekil 4 Türkiye'nin hizmetler dengesi içerisinde Seyahat/Turizm Sektörünün baskın yerini oldukça iyi bir şekilde görselleştirmektedir. Fakat bu şekil Türkiye'nin hizmetler sektörü ile ilgili başka bilgiler de sunmaktadır. Bu bilgilerden bir tanesi Turizm Sektörünün lider görünümüne rağmen, çok istikrarlı bir yapı sağlayamadığı yönünde tespit edilen durumdur. 2005'deki zirvenin ardından 2006'daki düşüş, 2008'deki zirvenin ardından 2009'daki düşüş, 2014'deki zirvenin ardından 2015'deki ve halen devam eden düşüş bu durumu ortaya koymaktadır. Bu süreçler hem iç hem dış ekonomik gelişmelerle bağlantılı olarak yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. (Örneğin 2009'daki daralma 2008 ABD kaynaklı küresel finans krizi ile bağlantılıyken, 2015 yılından itibaren yaşanan gerileme Türkiye ekonomisi kaynaklı problemlerle beslenmektedir.

Şekil 4'ün ortaya koyduğu bir diğer ayrıntı ise, Türkiye'de Turizm Sektörü kadar güçlü bir başka hizmet sektörü bulunmamaktadır. Fakat son yıllarda Taşımacılık Sektöründe gözlemlenen gelişmeleri sevindirici olarak değerlendirmek mümkündür. Ama bu gelişmenin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Şekil 5, Türkiye'de Turizm Sektörü'nün hizmetler dengesine yaptığı pozitif yönlü katkının yıllar itibariyle miktar bazlı gelişimini göstermek amacıyla düzenlenmiştir.

Şekil 5. Seyahat/Turizm Sektörünün Hizmetler Dengesine Katkısının Seyri (2001-2016)

Seyahat/Turizm Sektörünün Türkiye'nin Hizmetler Dengesine yaptığı pozitif katkının büyüklüğü Şekil 5'de oldukça net bir şekilde görülmektedir. Hatta turizm sektörünün 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2011 ve 2013 yıllarında Türkiye'nin Hizmetler Dengesi değerinden daha büyük bir değer ortaya koyması, bu sektörün diğer hizmet sektörleri içerisinde de lider konumda olduğunu göstermektedir. Türkiye açısından Turizm Sektörünün sergilediği bu üstün performans, sektörün ülke cari açıklarının kapatılmasında kullanılabilirliğini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

5. SONUÇ

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin en önemli ekonomik problemlerinin başında cari açıklar gelmektedir. Bu açıklarla mücadelede ise en çok tercih edilen yöntem ülkeye sıcak para girişlerini özendirme olmaktadır. Fakat sıcak para temalı bu kısa vadeli yabancı sermaye girişleri yurt içi ya da yurt dışı kaynaklı finansal krizlerden çok çabuk etkilenmekte ve ülke ekonomisi için yıkıcı sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle cari açıklarla mücadelede daha radikal ve daha uzun vadeli çözüm önerilerine ihtiyaç olduğu aşikardır. Bu nedenle cari açıkları bir nebze de olsa azaltma konusunda en önemli koz olarak değerlendirilebilecek hizmetler sektörü ve onun altında yer alan Turizm Sektörü özel bir ilgiye ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye'yi üst üste vuran 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri sonrasında, ülke'nin makro ekonomik göstergelerini iyileştirmek için IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamasına geçilmiştir. 2002 yılından itibaren uygulamada olan bu politika Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi üzerinde de bir takım etkiler muhakkak ki yaratmıştır. Bu nedenledir ki Turizm sektörünün hizmetler sektörüne ve dolayısıyla cari işlemler dengesine yaptığı katkıyı gözlemlemek için 2001 yılından günümüze kadar geçen süre inceleme kapsamına alınmıştır.

Türkiye'de Cari İşlemler Dengesinin incelenen tüm yıllarda açık verdiği gözlenmektedir. Cari işlemlerin altında yer alan ve Cari İşlemler Dengesi'ne pozitif katkılar sağlayan Hizmetler Dengesi ise, incelenen yıllar itibariyle ortaya koyduğu olumlu gelişmeler ile en önemli Cari İşlemler hesap grubu

olduğunu kanıtlamaktadır. 2016 yılı itibariyle Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi açıkları 32.605 milyon \$ olarak teşekkül etmiştir. Yine aynı yıl Hizmetler Dengesi 15.396 milyon \$'lık ve bu denge içerisinde yer alan Turizm Sektörü de 13.960 milyon \$'lık pozitif katkılarıyla bu açıkların önemli bir kısmının kapanmasında pay sahibi olmuşlardır. 2016 yılı için, Turizm Sektörü'nün Hizmetler Sektörü'ne pozitif katkısı % 90,67, Cari İşlemler Dengesi'ne pozitif katkısı ise % 70,02 oranında gerçekleşmiştir. Bu oranlar hiç de küçümsenecek boyutlarda değildir.

Bu nedenle son bir söz söylemek gerekirse; Cari İşlemler Dengesi açıklarının makul boyutlara indirgenmesi, Turizm Sektörünün performansının farkına varılmasına ve bu sektörel performansı artırıcı yöntemlerin özel ve kamu işbirliğiyle geliştirilmesine ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

- Corsetti, Giancarlo-Pesenti, Pesenti-Roubini, Nouriel (1999) "Paper Tigers? A Model of the Asian Crises", *European Economic Review*, Cilt. 43, Sayı. 7, (1211-1236).
- Çakır, Pembegül (1999) *Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin Ödemeler Dengesine Katkısının Analizi*, TC Anadolu Üniversitesi Yayınları: No. 1119, Eskişehir.
- Dilber, İlkey (2007) "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt.14, Sayı.2, (205-220).
- Edison, Hali J. (2003) "Do Indicators of Financial Crisis Work? An Evaluation of Early Warning System", *International Journal of Finance and Economics*, Volume. 8, Issue. 1, (11-53).
- Edwards, Sebastian (2006), "The End of Large Current Account Deficits, 1970-2002: Are There Lessons For The United States?", *Economic Policy Symposium*, Jackson Hole, Federal Reserve Bank of Kansas City, Aug., (205-268).
- Ekinci, Mehmet Behzat (2006), "Türkiye'nin Mukayeseli Üstünlüğe Sahip Olduğu Hizmet Alt Sektörlerinden İnşaat; Sorunlar ve İmkanlar", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:13, Sayı:1, (61-78).
- Freund, Caroline (2005), "Current Account Adjustment in Industrial Countries", *Journal of International Money and Finance*, Volume..24, Issue. 8, December, (1278-1298).
- <http://www.tcmb.gov.tr>, (14.02.2017).
- Kara, A. Hakan-Sarıkaya, Çağrı (2013), "Türkiye'de Konjonktürel Etkilerden Arındırılmış Cari İşlemler Dengesi", *TC Merkez Bankası, Çalışma Tebliği No: 13/40*.
- Obstfeld, Maurice-Rogoff, Kenneth (1997), *Foundations of International Macroeconomics*, Boston, MIT Press.
- Ongan, Serdar (2008), "The Sustainability of Current Account Deficits and Tourism Receipts in Turkey", *The International Trade Journal*, Volume. 22, Issue. 1, (39-62).
- Pacheco-López, Penelope-Thirlwall, A. P. (2007), "Trade Liberalisation and the Trade-Off Between Growth and the Balance of Payments in Latin America" , *International Review of Applied Economics*, 2007, Volume. 21, Issue. 4, (469-490).
- Seyidoğlu, Halil (2013), *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem-Can Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.

Zanghieri, Paolo (2004), *Current Accounts Dynamics in New EU Members: Sustainability and Policy Issues*, CEPII Working Paper, No:07.